

Mr DRAGAN STANIMIROVIĆ
asistent

SOCIOLOŠKA MISAO MARKSA WEBERA

I Ljudska sudbina često liči na pozornicu, gde ljudi igraju tuđe uloge i prikazuju neko drugo vreme i mesto, neslične živote, kojima ne pripadaju. Nešto slično dešava se sa Maksom Veberom: njegovo naučno delo sve više, mnogo više nego njegove savremnike, zaokuplja današnje teoretičare društva.

Talas povećanog interesovanja za Veberovu misao o društvu nije mimoišao ni nas. To je za posledicu imalo i prevođenje Vebovih dela. Ovih dana pojavio se i prevod monumentalnog dela Maksa Webera »Privreda i društvo«¹⁾. »Privreda i društvo« nije samo najznačajnije Veberovo delo, nego i jedno od nazvrednijih dela celokupne sociološke literature.

To je bio povod da se, makar u najkraćim crtama, ukaže na lik sociologa i na sadržaju i vrednost njegovog dela²⁾, koje u sociologiji označava čitavu jednu svojevrstnu »školu«, a sve više i jednu epohu. Profesor Lukić, »zadivljen ogromni delom koje je uspeo da stvori i znanjem koje je nakupio« veliki naučnik, zaključuje: »Možda njegovu veličinu najbolje ocrtava činjenica da je nazvan »buržoaskim Marksom«. On zaista i podseća na Marksa po obuhvatanju velikog broja raznih društvenih nauka u svo delu, po ogromnom, enciklopedijskom znanju činjenica kakvo danas nije moguće naći, po težnji da stvori neku višu sintezu svih društvenih nauka ne ograničavajući se na bilo koju od njih, počev od ekonomije, istorije, preko prava, kulturologije i drugih do sociologije.«³⁾

¹⁾ Maks Veber: »Privreda i društvo«, izdanje »Prosveta«, Beograd, 1976. Prevod Olge i Tihomira Kostrešević. Recenzija i predgovor profesora dr Radomira D. Lukića.

²⁾ Nemački filozof, naučnik i sociolog Maks Veber (Max Weber, 1864 — 1920) ostavio je za sobom značajne naučne radove, od kojih su najpoznatiji: *Wissenschaft als Beruf* (Nauka kao poziv), 1919. *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* (Sabrani članci o sociologiji religije), 3 toma, Tübingen, 1920 — 1921.

Gesammelte Politische Schriften (Sabrani politički spisi), München, 1921.

Wirtschaft und Gesellschaft (Privreda i društvo), Tübingen, 1922.

Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre (Sabrani članci o teoriji nauke), Tübingen, 1922.

Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Socialpolitik (Sabrani članci o sociologiji i socijalnoj politici), Tübingen, 1924.

Gesammelte Aufsätze zur Social-und Wissenschaftsgeschichte (Sabrani članci o socijalnoj istoriji i istoriji privrede), 1924.

Wirtschaftsgeschichte (Istorija privrede); München i Leipzig, 1923.

³⁾ Recenzent našeg prevoda ovog dela, profesor Lukić, ubrajajući Webera u red najvećih naučnika na polju društvenih nauka, posebno u sociologiji »iz-

II Poređenje Vebera sa Marksom iziskuje neke neophodne opaske uz osvrt na »Privredu i društvo«⁴), naročito s obzirom na značaj i sadržinu dela.

1. Marks nije bio »profesionalni« sociolog, dok Veber jeste. Marks nije stvorio celovitu sociološku teoriju, a Veber jeste. Ni Marks ni Veber nisu ostavili za sobom završen sociološki sistem, ali iz različitih razloga. Marks već i zato što se nije bavio isključivo ili prevashodno sociologijom, a Veber zato što je, možda, uvideo da je to ozbiljan posao koji ne samo da prevazilazi snage svakog pojedinca, nego se s obzirom na naučni razvoj i dostignuti stepen naučnog saznanja ne može da završi, a verovatno nema ni svrhe. Ali, dok je Marks razvio jednu (istorijsko-materijalističku) jasnu i celovitu teoriju društva, koja je poslužila docnije kao osnov marksističke sociološke teorije, dotle Veber, bez jedne takve teorije društva nije uspeo da utemelji jednu dovoljno zasnovanu sociološku teoriju.

2. Iako se Marksu nije suprotstavljao jednim isto tako razvijenim teoretskim sistemom, Veber se od njega razlikovao u mnogim postavkama. Veber je mnoge društvene pojave objasnio na način kako bi to, verovatno, učinio i Marks, a mnoge, opet, suprotno Marksu. Pritom im je (oboјici) bilo zajedničko savesno istraživanje društvene istorije. Međutim, bez jasne teorijske orijentacije, Veber nije mogao sasvim ni prihvatiti ni odbaciti Marksovo stanovište. Isto tako (bez ikakve zle namere i podmetanja, nasuprot mnogim teoretičarima građevinskog smera) nužno se morao s njim sukobiti.

3. Više od stvarnih razlika između Marksa i Vebera, razvile su se nesuglasice među njihovim sledbenicima. Među marksistički orijentisanim kritičarima Vebera bilo je i takvih koji su neosnovano apsolutizovali njegov idealizam. Time su pružili najbolju podršku onim Veberovim pristalicama koji su u čitavom njegovom učenju najradije prihvatili idealizam. Pritom ni jedni ni drugi nisu shvatili ni Marksa ni Vebera.

Nesumnjivo da je Veber pružio mogućnost za jednostrana (»kritička« ili »sledbenička«) shvatanja. Pa ipak su tu u pitanju nedozvoljena uproščavanja i svodenja njegovog sociološkog učenja na jednu dimenziju, zaista važnu ali stvarno ne jedino važnu. Međutim, samo ozbiljna i svestrana kritika Veberove teorije može da bude stvarni doprinos naučnoj (marksističkoj) teoriji društva. Ovako se dogodilo da maksistička teorija društva nije iskoristila veliku vrednost Veberovog dela, da nije »spala racionalno jezgro« sociološkog učenja koje je bilo razvijenije i potpunije od sociološkog učenja bilo kog marksiste pojedinca.

Nezavisno od toga što već naziv Veberovog glavnog dela — PRIVREDA I DRUŠTVO — ukazuje na moguće i netačno shvatanje onih kritičara i sledbenika koji ga smatraju jednostavno idealistom,

nad i najznačajnijih sociologa, ne samo po zahvatu i savlađivanju građe nego i po dubini analize i snazi teorijske misli«, ističe da je njegovo delo potpuno savremno i sa sve većim uticajem (što je slučaj još jedino sa Dirkenom). Nav. delo, str. I—III.

⁴) Kao Marks »Kapital«, ni Veber nije završio svoje glavno delo »Privreda i društvo«, ali, za razliku od Marksa, čak ni prvi deo. U nas je, inače, prevedeno Veberovo najpopularnije delo »Protestantska etika i duh kapitalizma«.

sadržaj⁵⁾, a još više sadržina dela, pokazuje da je »kao i Marks, najveći značaj u razvoju društva pridavao ekonomskim činiocima, a tek u drugom redu ostalim, pa i idejnim, odnosno ideološkim«⁶⁾.

III 1. Osobenost Veberove sociološke teorije je u njenom metodu. Zapravo, svaka sociološka teorija neizostavno uključuje ili pretpostavlja određene predmete i metode sociologije, mada iz različitih izvora i pobuda⁷⁾. Definisanjem predmeta i izborom metoda sociologije uvek se određuje osnov sociološkog sistema, što, razumljivo, ne znači da time jeste ili da mora biti do kraja određen. Upravo je takav slučaj sa Veberom: on je vrlo precizno odredio svoje shvatanje predmeta i metoda, sistematski je razradio obilje materijala, ali sociološki sistem nije stvorio.

U svom glavnom delu («Privreda i društvo») Veber gotovo i ne raspravlja o drugim sociološkim teorijama; niti ih objašnjava, niti se određuje prema njima. Međutim, trudi se da što jasnije odredi »ono što svaka empirijska sociologija zaista misli kad govori o istim stvarima«⁸⁾, da definiše pojmove koje će i kako će ih on upotrebljavati, i to baš zato što se inače upotrebljavaju u mnogo značenja⁹⁾.

U skladu sa takvim metodom definisanja pojmova, Veber određuje sociologiju na sledeći način: »Sociologija (u onom smislu u kome se ova reč, inače upotrebljavana u mnogo značenja, ovde podrazumeva) treba da znači: Nauka koja hoće da razume i tumači društveno delanje i time objasni ono što je uzročno u njegovom toku i njegovim posledicama. Pri tome, »delanje« treba da znači ljudsko ponašanje (bilo spoljašnje, ili unutrašnje činjenje, uzdržavanje od radnje ili trpljenje), ako onaj ili oni koji delaju povezuju s njim neko subjektivno značenje. A »društvenim« delanjem treba da se naziva takvo delanje koje se po smernom značaju onoga ili onih koji delaju dovodi u vezu sa ponašanjem *drugih* i u svom toku je orijentisano prema ovome«¹⁰⁾.

Time je Maks Veber zasnovao tzv. »razumevajuću« (verstehende) sociologiju.

2. Razumevanje za Vebera znači shvatanje pomoću tumačenja, bilo da je u pitanju aktuelno razumevanje smeranog značenja neke radnje, bilo da je u pitanju razumevanje pomoću objašnjavanja. Značenje kod njega treba da znači stvarno subjektivno smerani smisao ili smisao delanja u nekom pojmovno konstruisanom »čistom« tipu

⁵⁾ Prvi deo — Sociološko učenje o kategorijama. Prva glava — Osnovni socijalistički pojmovi. Druga glava — Osnovne socijalističke kategorije privredivanja; Treća glava — Tipovi vlasti; Četvrta glava — Staleži i klase.

Drugi deo — Privreda i društveni procesi moći. Prva glava — Privreda i društveni procesi; Druga glava — Ekonomski odnosi zajednica (privreda i društvo) uopšte; Treća glava — Odnosi radnih tipova zajednica i udruženja prema privredi; Četvrta glava — Odnosi u etičkim zajednicama; Peta glava — Tipovi religijskih zajednica (Sociologija religije); Šesta glava — Tržišna zajednica i Sedma glava — Sociologija prava. Privreda i društvo, nav. delo.

⁶⁾ Nav. delo. rPegovor. Str. XII.

⁷⁾ Filozofski, kulturološki, religiozni i dr. izvori. Naučne, političke, ideološke i dr. pobude.

⁸⁾ Nav. delo, str. 3.

⁹⁾ Isto.

¹⁰⁾ Nav. delo, str. 3—4.

(od strane) onoga ili onih koji delaju, a ne »objektivno 'tačno' ili metafizički zasnovano 'istinsko' značenje«¹¹). Neko značenje se može razumeti na osnovu motiva koji se pridaje delanju. Veber razlikuje tri vrste razumevanja. Prvo, (tumačenjem) u pojedinačnom slučaju stvarno smernog značenja ili konteksta značenja (prilikom istorijskog posmatranja), Drugo, (tumačenjem) prilikom sociološkog posmatranja masa — prosečno i približno smeranog značenja ili konteksta. Treće, idealno tipsko, koje nauka konstruiše za »čist« ili idealan tip neke pojave, da bi pokazala kakav bi bio tok nekog ljudskog delanja kad bi ono bilo strogo ciljnoraconalno i sasvim nedvosmisleno orijentisano prema jednom cilju.

U Veberovom metodološkom sistemu morao se metodu razumevanja neizbežno dodati metod »idealnih tipova«. Veber ističe: »Za *tipološko* naučno posmatranje najlakše se istražuju i prikazuju, kao 'odstupanja' od nekog konstruisanog čisto ciljnoraconalnog toka delanja, svi iracionalno afektivno uslovljeni konteksti značenja ponašanja, koji utiču na delanje. Na primer, ... tako da se, prilikom neke političke ili vojne akcije, prvo na pogodan način utvrđuje: kakav bi tok imalo delanje kada bi bile poznate sve okolnosti i sve namere učesnika i kada bi izbor sredstava bio strogo ciljnoraconalan, izvršen na osnovu našeg iskustva. Samo na taj način postaje onda moguće da se odstupanja od toga kauzalno pripisuju iracionalistima koje njih uslovljavaju. Dakle, konstrukcija jednog strogo ciljnoraconalnog delanja služi u tim slučajevima sociologiji — zbog njene evidentne razumljivosti i njegove nedvosmislenosti (zasnovane na racionalnosti) — kao *tip* ('idealni tip'), da bi se realno delanje, na koje utiču iracionalnosti svake vrste (afekti, zablude), razumelo kao odstupanje od onog toka koji se može očekivati pri čisto racionalnom ponašanju.

»U *toj meri* i samo iz razloga te metodološke svrhovnosti je metoda sociologije 'čiji je cilj razumevanje' 'racionalistička'. Ali, naravno, ovaj postupak ne sme se shvatiti kao racionalistička predrasuda sociologije, već samo kao metodološko sredstvo, i ne sme se protumačiti kao verovanje u stvarnu prevlast racionalnog nad životom. Jer nije zadatak ovog postupka da kaže bilo šta o tome, u kojoj meri u stvarnosti racionalno procenjivanje cilja određuje *stvarno* delanje a u kojoj ne određuje. (Ali se time ne poriče da nema opasnosti od racionalističkih tumačenja. Na žalost, svako iskustvo potvrđuje da ono postoji.)«¹²). Ovde je Veber određen i jasan za svakog ko hoće da ga razume.

Veber smatra da se u okviru ljudskog delanja mogu zapaziti stvarne pravilnosti, da se tokovi delanja ponavljaju u tipično istom smeranom značenju. Sociologija se bavi ovim tipovima toka delanja. Međutim, sociologija ne može uvek da utvrdi smerana značenja, budući da se kod onih koji delaju obično izražava relativna jačanja raznih veza sa značenjem koje se nalazi u »sukobu motiva«. Isto tako, sociologija mora biti načisto s tim da su neka delanja, naročito u ranim stadijumima ljudskog razvitka, jedino funkcionalno, biolo-

¹¹) Nav. delo, str. 3.

¹²) Nav. delo, str. 5.

ški ili na drugi način shvatljiva, ali je to ne oslobađa obaveze da ostvari svoje specifične zadatke »razumevanja«. Sociološko posmatranje prilikom analize stvarnosti mora uvek uzimati u obzir okolnosti da se stvarna delanja u velikoj većini ne odvijaju racionalno (svesno smisaono orijentisano) i zato je neophodna kontrola, kao i kod svake hipoteze, razumljivog smisaonog tumačenja kroz stvarni ishod događaja. Sociologija »mora stalno, kad je posredi posmatranje stvarnosti u njenoj konkretnosti, da uzima u obzir odstupanje od stvarnosti, i da utvrđuje stepen i vrstu tog odstupanja«¹³⁾.

Koliko je Veber bio svestan teškoća na koje nailazi, sociologija čiji je cilj razumevanje, možda može da pokaže njegovo sasvim određeno shvatanje o relativnoj tačnosti kontrole razumljivog smisaonog tumačenja. U psihološkom eksperimentu, na primer, relativnu tačnost kontrole moguće je postići samo u malom broju vrlo specifičnih i za to podesnih slučajeva. U statistici je, ona moguća u ograničenoj meri u slučajevima malobrojnih masovnih pojava čije je objašnjenje nedvosmisleno, pa i tada više ili manje tačno. Uporedni metod je takođe ograničen, jer postoji samo mogućnost upoređivanja što je moguće više istorijskih pojava ili pojava u svakodnevnom životu, koje su inače jednake, ali u onoj *jednoj* presudnoj tački različite po svojoj prirodi: po 'motivu' ili 'povodu' čiji je praktični značaj uvek ispitivan. ... Naravno, često preostaje, na žalost, samo nesigurno sredstvo 'misaonog eksperimenta', tj. odbacivanja *u procesu mišljenja* pojedinih sastavnih delova lanca motiva i konstrukcije onakvog toka, kakav bi, da bi se došlo do kauzalnog objašnjenja, *onda* bio verovatan.«¹⁴⁾

3. Društveno delovanje za Vebera nije svako ljudsko delanje, nego samo sopstveno ponašanje smisaono orijentisano prema ponašanju drugog (uključujući održavanje od radnje ili trpljenja, ali takođe orijentisano prema prošlom, sadašnjem ili budućem očekivanom ponašanju drugih). Ovako određeno društveno delanje može, kao i svako drugo delanje, da bude određeno: »1. *ciljnoracionalno*: kad se dela u skladu sa očekivanjem ponašanja predmeta spoljenjeg sveta i drugih ljudi, i koristeći se tim očekivanjem kao 'uslovima' ili kao 'sredstvima' za postizanje spostvenih *ciljeva* kojima se racionalno teži; 2. *vrednosnoralacionalno*: kad se svesno veruje u — etičku, estetiku, religioznu ili bilo kakvu drugu — apsolutnu vrednost nekog određenog ponašanja, zbog toga što je ona takva, i nezavisno od uspeha, 3. *afektivno*, naročito *emocionalno*: kad se dela u skladu sa aktuelnim efektima i društvenim stanjem; 4. *tradicionalno*: kad se dela u skladu sa ustaljenim navikama.«¹⁵⁾ Ova klasifikacija obuhvata, takođe u sociološke svrhe stvorene, pojmovno čiste tipove kojima se stvarno delanje više ili manje približava, ili iz kojih se često sastoji. Veber ističe da je svako delanje, a naročito društveno, vrlo retko orijentisano samo na jedan način, upućujući da u stvarnosti treba voditi računa o svrsishodnosti ove klasifikacije (koju ne smatra iscrpnom).

¹³⁾ Nav. delo, str. 15.

¹⁴⁾ Nav. delo, str. 9—10.

¹⁵⁾ Nav. delo, str. 18—19.

Ciljnoracionalno delanje orijentisano je prema cilju, sredstvima i propratnim posledicama, ako onaj koji dela racionalno odmerava odnos sredstava prema ciljevima, odnos ciljeva prema propratnim posledicama i odnos različitih mogućih ciljeva međusobno. Ono isključuje efektivno (naročito emocionalno) i tradicionalno delanje. I vrednosnoralacionalno orijentisano delanje je sa stanovišta ciljne racionalnosti — iracionalno, i to utoliko više ukoliko više apsolutizuje vrednost prema kojoj se delanje orijentiše. Međutim, apsolutna ciljna racionalnost delanja u stvari je samo iskonstruisani granični slučaj. U stvarnosti, vrednosnoralacionalno i ciljnoralacionalno delanje mogu biti u različitim odnosima, jer je moguć vrednosnoralacionalan izbor ciljeva, sredstava i propratnih posledica.

Čisto vrednosnoralacionalno delanje moguće je samo u prilično ograničenoj meri. To je delanje iz uverenja da tako nalaže neka »zapovest« ili po »zahtevu«. Onaj ko dela uveren je da mu delanje nalažu dužnosti, dostojanstvo, lepota, božja zapovest ili neka vrednost — te dela bez obzira na moguće druge posledice. Vrednosnoralacionalna orijentacija svesno stvara krajnje ciljeve i konsekvantno se planski orijentiše prema njima.

Afektivno delanje nalazi se često na granici, ili čak s one strane svesnog »smisaono« orijentisanog delanja. Na jednoj strani prelazi u vrednosnoralacionalno, a s druge strane ističe iz tradicionalnog ponašanja. Tradicionalno ponašanje, pak, nalazi se na granici relativnog ponašanja, navike ili ustaljenog ponašanja bez smisaone orijentacije.

Izgleda nesporno da srž »sociologije čiji je cilj razumevanje«, naročito razumevanje pomoću »idealnih tipova«, predstavljaju tri društvena elementa: delanje, vrednost i racionalnost (naravno, u smislu kako ih Veber određuje). Ali, izgleda nesporno da, pre izlaganja o smislu koji Veber pridaje ovim elementima svoje sociologije, treba podsetiti da on smatra kako smisao u kome je upotrebljava — sadrži saradnja na »sociologiji čiji je cilj razumevanje« i kako taj smisao »nije moguće i ne treba nikome naturiti«¹⁶⁾. Ova napomena se čini nužnom s obzirom na dve (suprotne) tendencije u shvatanju značaja i vrednosti Veberove sociološke misli — jedne u smeru precenjivanja, druge u smeru pocenjivanja.

Veberovo shvatanje delanja u najmanju ruku je dvostruko. S opšteg metodološkog stanovišta Veber pokušava da zasnuje neku vrstu individualističkog nominalizma i funkcionalizma. Njegov opšti stav je da sociologija proučava ljudska delanja pojedinaca i to smisaono orijentisana prema delanju drugog ili drugih pojedinaca. Ovo Veberovo shvatanje ima dva izvora. Jedan je izvor u kritici tradicionalnih idealističkih, metafizičkih i organicističkih shvatanja. Metafizička shvatanja odbacivao je zbog stalne opasnosti od pretvaranja pojmovnih kategorija u neka objektivizirana bića iznad i izvan društva. Ali bežeći od mogućnosti da upadne u jednu grešku — upao je u drugu: opravdana kritika metafizičkih spekulacija koje ostaju na nivou apstraktnih kategorija odvela ga je u neopravdano svođenje društva na pojedinca ili, u najboljem slučaju na grupu pojedinaca.

¹⁶⁾ Nav. delo, str. 9.

Idealizam, razvijen naročito pod velikim uticajem Kanta i Hegela u nemačkoj filozofiji, Veberu nije bio prihvatljiv, kao ni svaki pokušaj da se ljudska istorija shvati izvan ljudskog delanja (kao igra nadljudskih sila u kojoj su ljudi puka oruđa, ili kao put ostvarenja neke ideje ili apsolutnog duha). Organsko shvatanje društva bilo je Veberu strano zbog preteranog pozitivizma, koji priznaje samo čelno-iskustvene pojave za stvarnost. Drugi izvor je u Veberovu shvatanju da društvene pojave nisu prirodni događaji, nego svesna zbivanja motivisanih pojedinaca ili grupa usmerena na ponašanje drugih. Iz tog razloga društvene nauke teže da razumeju zbivanja u kojima učestvuju svešću obdareni pojedinci. U prirodnim pojavama nema šta šta da se razume, još manje da se tumači, budući da su to pojave bez značenja. Ukoliko u prirodnonaučnom smislu proučavamo čoveka, posmatramo ga i objašnjavamo sa stanovišta fizičko-hemijskih procesa, s obzirom na funkcionisanje pojedinih elemenata kao dela prirode. Ukoliko se, pak, radi o pojedinim društvenim tvorevinama, Veber smatra da pojedine društvene nauke mogu da ih proučavaju s obzirom na specifične potrebe tih nauka. Ali to još ne znači da su društvene tvorevine neke kolektivne ličnosti. One su, naprosto, hipotetičke konstrukcije i sa stanovišta sociologije mogu se proučavati kao smisaono orijentisana delanja pojedinaca. Sasvim opravdano primećuje M. Đurić da ovom postavkom Veber lišava svoje shvatanje prave sociološke dimenzije i da na jednoj strani preporučuje ono što na drugoj proglašava neprikladnim¹⁷⁾.

Metodološka protivurečnost ovakvog Veberovog shvatanja ogleda se u tome što najpre kritikuje prirodnonaučni pristup društvenim pojmovima, a zatim taj isti pristup primenjuje u sociologiji. To ukazuje na činjenicu da je njegova kritika sociološkog metoda, u odnosu na prirodnonaučne metode, tu i tamo preterana i da je nije mogao do kraja izvesti a da joj se (ali takođe nedovoljno kritički) ne vrati.

Individualno smisaono orijentisano ponašanje — kao društveno delanje — vodilo je u vode subjektivizma i psihološkog naturalizma¹⁸⁾. Veber ističe kako bi bilo pogrešno smatrali da psihologija («... pod 'psihologijom' svako podrazumeva nešto drugo») čini »krajnji« osnov sociologije čiji je cilj razumevanje¹⁹⁾, ali ipak psihičku

¹⁷⁾ »Time što se odlučuje za nominalističko shvatanje društva, primećuje Đurić, on grubo vređa jedan metodološki princip na kome se u kranjoj liniji osniva njegovo antropološko shvatanje. Sasvim u duhu liberalne tradicije engleske ekonomske škole, Veber primenjuje na društvo onaj isti način posmatranja koji prirodnonauke primenjuju na prirodu, a pomoću koga se, kako sam kaže, čovek ne može razmatrati u onome što ga karakteriše kao kulturno biće... Jer kada je u pitanju društvo, Veber smatra da redukcionističko rešenje jedino može da dovede do željenih rezultata, a kada je reč o čoveku, on tvrdi da redukcionizam ne vodi nikud... Veber, u stvari, tvrdi da je čovek jedna jedinstvena celina koju ne možemo svesti sa zbir njenih delova. Međutim, kad pređe na razmatranje društva, Veber odbacuje pomenuto shvatanje o relativnoj samostalnosti pojedinih stupanjeva stvarnosti. On smatra da društvo nema nikakvih posebnih svojstava koja bi bila nezavisna od pojedinaca koji su njegovi članovi...« Mihajlo Đurić: »Sociologija Maxa Webera«, »Matica Hrvatska«, Zagreb, 1964, str. 67—68.

¹⁸⁾ Isto.

¹⁹⁾ Odvajanje »fizičkog« od »psihičkog«, koje je strano naukama o delanju u smislu sociologije koja hoće da razume, moguće je i metodološki opravdano

stranu društvenog života uzdiže često na pijedestal uzroka ljudskog delanja. Do drukčijih rezultata Veber nije mogao doći pošavši od navedenih postulata. Individualna svest ne može da se objasni bez objašnjenja individue, a individua ne može da se objasni van društvene stvarnosti. Otuda ni društvena stvarnost ne može da se objasni samo individualnom svešću i individualnom voljom. Zaboravivši stvarnost individualnog života u društvenom, činjenicu koju je već Aristotel istakao govoreći o društvenoj prirodi čoveka, Veber se našao na sporednom koloseku naučnog objašnjenja čoveka i društva. Odatle je krenulo obratnim putem: da društvo objasni iz pojedinaca. Pojedinci, međutim, ma kako smisaono bilo orijentisano njihovo delanje u odnosu na ponašanje drugog ili drugih, ne mogu prosto iz svoje svesti ili volje odrediti društveni život. Veber je bio svestan činjenice da stvarne okolnosti određuju smisaonu orijentaciju delanja konkretnog pojedinca, a odatle, ipak, nije izvukao metodološki zaključak da se individualnom svešću i voljom ne može objasniti celokupni društveni život — bilo zbog toga što nijedan pojedinac nije toliko svestan da može znati kakvo će biti delanje, a još manje kakve posledice sveukupnog delanja, bilo zbog toga što društvo, u celini i određenim svojim delovima, ima svoje objektivne zakone, nezavisno od ijedne pojedinačne svesti ili volje. Međutim, živ Veberov naučni duh nije se u stvarnim sociološkim istraživanjima strogo pridržavao sopstvenih metodoloških postulata. Protivno svojim osnovnim metodološkim postavkama, Veber pojedine društvene oblike, tvorevine, ustanove posmatra i objašnjava u njihovom širem društvenom okviru i u procesu njihovog istorijskog menjanja. Štaviše, on izričito navodi i suprotne, mada za ograničene svrhe posebnih istraživanja, metodološke postavke o apstrakciji i analitičko-istorijskom metodu: »...naš zadatak je bio u tome da u najkraćim crtama pokažemo kakav značaj ima asketski racionalizam za sadržaj društveno-političke etike i, prema tome, za oblik organizacije i način funkcionisanja društvenih zajednica od religioznog skupa do države. Posle toga, trebalo bi ispitati odnos aktivnog racionalizma prema razvitku fiziofiskog i naučnog empirizma, prema tehničkom razvitku i prema duhovnim kulturnim dobrima. I najzad, trebalo bi pratiti njegovo istorijsko nastajanje od srednjevekovnih začetaka ovozemaljske askeze sve do njegovog rastvaranja u čistom utilitarizmu i kroz pojedine oblasti u kojima se proširila asketska religioznost. Tek na osnovu toga bilo bi moguće utvrditi meru kulturnog značaja asketskog protestantizma u poređenju prema drugim plastičnim elementima moderne kulture... Dalje bi trebalo obelodaniti i način na koji je protestantska askeza u svom postojanju i svojoj osobenosti uslovljena ukupnošću društvenih i kulturnih činilaca, naročito ekonomskim činionicima. Jer, mada moderan čovek i pored najbolje volje u stanju da sebi predstavi od kolikog su značaja bili religiozni sadržaji svesti za način života, kulturu i karakter naroda, ipak ne može biti naša na-

kod izvesnih pojava. U tom smislu ono što nije »fizičko« jeste »psihičko« i tada »jedna psihološka nauka starno proučava pomoću sredstava prirodni hnauka samo ono što je »psihičko«, u smislu metodologije prirodnih nauka, dakle, ona ne tumači ljudsko ponašanje na osnovu njegovog samoupravnog značenja (što je nešto sasvim drugo).« »Privreda i društvo«, nav. delo, str. 13.

mera da namesto jednog jednostranog materijalističkog tumačenja postavimo jedno isto tako jednostrano spiritualističko tumačenje kulture i istorije. Oba su podjednako mogućna, ali i jedno i drugo podjednako malo služe istorijskoj istini, ako polažu pravo da budu završetak istraživanja, a ne njegova priprema.²⁰⁾ Ovaj stav Vebera zaista podseća na Marksov stav o kritici njegovog metoda od strane ruskog kritičara »Kapitala«, jer se ovde Veber više nego igde približio Marksovim metodološkim postavkama. Teško da bi se drukčije i mogao zamisliti Veber, koji je sve svoje snage usmerio na proučavanje kapitalističkog društva i razvoj njegove racionalne komponente i zato neizbežno dospao na pozicije ozbiljne, stvarne kritike i kritičko-naučnog metoda uopšte, a s druge strane ostao ideološki vezan za kapitalizam kao pravi »klasno svestan bourgeois«²¹⁾.

U najužoj vezi sa Veberovim delovanjem kao naučnika i političara, stoji i njegova metodološka postavka o vrednosnoj orijentaciji u nauci. Veber nije bio slep za činjenicu da društvene okolnosti itekako utiču na nauku. Međutim, njihov uticaj nije jednak na sve nauke. Za razliku od prirodnih nauka, u kojima se utvrđuju opšte, postojane i objektivne veze među pojavama i odnosima, društvene nauke ostaju uvek sa nekim subjektivnim pečatom, budući da kulturne vrednosti predstavljaju osnovna načela u istraživanju društvene stvarnosti. Pošto se kulturno-istorijske okolnosti stalno menjaju, menjaju se i vrednosni sistemi. To stvara mogućnost da se izabere bilo koji vrednosni kriterijum u društvenim naukama. Naprotiv, u prirodnim naukama je moguće stvoriti jedan objektivan opšteteorijski sistem. U prirodnim naukama stvarnost spolja nameće objektivne kriterijume, a u društvenim naukama naučnik sam bira vrednosne kriterijume za istraživanje iskustvenog sadržaja i smisaonog saznanja individualne stvarnosti. Ovaj Veberov stav potiče, između ostalog, iz njegovog tačnog zapažanja da su rezultati prirodnih nauka neuporedivo manje podvrgnuti vrednosnim sudovima (ocenama vrednosti) od rezultata društvenih nauka. Ipak, ovaj njegov stav ne može proći opravdanu kritiku da izbor predmeta izučavanja, a često i rezultati, u prirodnim naukama nisu izvan društvene prakse i društvenog morala.

Veberov stav da su kulturne vrednosti osnov opredeljenja u izboru predmeta društvenih istraživanja ne znači, međutim, da se u nauci koriste vrednosni kriterijumi. Naprotiv, Veber do kraja određeno razvija ideju o vrednosnoj neutralnosti društvenih nauka. Vrednosni stavovi služe samo kao kriterijum izbora predmeta proučavanja, upućuju naučnika na to da je vredno proučavati određene elemente ili aspekte društvene stvarnosti. Ali tu se završava njihova uloga. Nauka ne određuje koliko su njeni rezultati vredni, niti raspravlja o tome šta treba da bude. To spada u oblast morala i filozofije. Nauka, naprotiv, objektivno utvrđuje (opisuje i objašnjava) šta se i kako događa u društvenom životu. Ovaj princip jednako živi za društvene kao i za prirodne nauke. Vrednosni sudovi ne spadaju u dru-

²⁰⁾ »Askeza i kapitalizam« u delu »Protestantska etika i duh kapitalizma«. Citirano po M. Duriću: »Sociologija Maxa Webera«, navegeno delo, str. 301—302.

²¹⁾ Veberova »autokarakteristika« u pismu R. Mihelus (R. Michels) od 6. 12. 1907. Pogovor V. Milića delu »Protestantska etika i duh kapitalizma«, nav. delo, str. 262.

štvene nauke. To ne znači da su društvene vrednosti obavezno van nauke. »U stvari, objektivna kritika vrednosti i vrednosnih sistema je jedan od vrlo važnih zadataka društvene nauke. Ali nauka nije u stanju da dokaže osnovanost nijednog vrednosnog sistema niti pogleda na svet koji se na njemu osniva.«²²⁾

Svoje humanističko poimanje društva i čoveka Veber je metodološki pokazao kroz postulate vrednosnoracionalnog i ciljnoracionalnog delanja. Čak je u višem stupnju racionalnosti video uslov za viši stupanj društvenog razvoja. To ga je i opredelilo da stvori »racionalističku« sociologiju. Prvi je, međutim, ustao protiv racionalističkih predrasuda u sociologiji (vere u stvarnu prevlast racionalnog nad životom) i ustrajao na stavu da racionalno potiče iz života (a ne obruto) i da ga zato treba koristiti samo kao metodološko sredstvo.

Moglo bi se očekivati od oca »razumevajuće sociologije« da će potpunije objasniti pojam racionalnog. A dogodilo se, kao i sa mnogim ranijim misliocima, da je jedan od osnovnih pojmova njegovog teorijskog sistema ostao nedovoljno određen. Izgleda da je to sudbina svih teorija da baš svoja osnovna načela ne mogu objasniti u sopstvenim okvirima, jer ih (pre)uzimaju iz drugih misaonih sistema. Zapravo, teorijske rasprave (u okviru određenog teorijskog sistema) počinju tek *od* (svojih) polaznih osnova. Njihove polazne osnove mogu biti predmet potpunijih teorijskih rasprava u onim teorijskim sistemima koji polaze *od svojih* (drugih) polaznih postulata, tj. uzimaju za svoj predmet razmatranja polaznih osnova drugih teorijskih odnosno idejnih sistema.

Na racionalnost Veber je gledao prvenstveno s obzirom na društveno-istorijski razvoj,²³⁾ posebno u pogledu kapitalizma. Kapitalizam izrasta na temelju racionalnog privređivanja. Vrednosna i ciljna osnova racionalnog kapitalističkog privređivanja je profit. Ovde je Veber, doduše iz drugih pobuda i sa drukčijim shvatanjem posledica, došao do istog zaključka do kog je već Marks došao: profit je polazna i krajnja tačka kapitalističke proizvodnje, njena suština, njena i pobuda i svrha.

Pojam racionalnosti Veber je ugradio u osnovu svoje metodologije. Ipak, nije ga sistematski odredio. Možda i zato što je racionalnost uzimao prevashodno u vezi sa određenom kulturno-istorijskom praksom. Iz istih razloga shvatao ju je slojevito. Krajnju racionalnost poimao je kao naučno mišljenje, a inače se češće služio pojmovima parcijalne ili funkcionalne uglavnom ekonomske, tehničke, ili praktične racionalnosti.

Ekonomsku racionalnost shvata kao ciljnoracionalno privređivanje, dakle planski ekonomski orijentisano. »Tipične mere racionalnog privređivanja su: 1. planska raspodela onih korisnih usluga za koje vršilac privređivanja iz bilo kog razloga smatra da može njima raspolagati, u sadašnjosti i budućnosti (štednja), 2. planska raspodela raspoloživih korisnih usluga na više mogućnosti primene, po redosledu napravljenom prema proceni njihovog značaja: prema granichnoj korisnosti... 3. plansko dobavljanje — davanje i dopremanje

²²⁾ »Sociologija Maxa Webera«, Nav. delo, str. 64.

²³⁾ Upporediti: »Sociologija Maxa Webera«, nav. delo, str. 132—135.

— takvih korisnih usluga za koje *sva* potrebna sredstva stoje na raspolaganju vršiocu privređivanja... 4. plansko sticanje obezbeđenjem moći raspolaganja ili prava učestvovanja u moći raspolaganja takvim korisnim uslugama...²⁴ Racionalnu tehniku označava kao upotrebu sredstava, koja je svesno i planski orijentisana ka iskustvima i razmišljanju. Za tehniku je, pored ostalog, merilo racionalnog i čuveni princip »najmanjeg utroška snage«: maksimalan uspeh u *poređenju* sa sredstvima koja treba primeniti. Za svako racionalno delanje važi prividno isti princip. Za pitanje tehničke racionalnosti je čisto pojmovno (ne stvarno) u principu nevažno to da li određeni cilj upotrebe leži u obnovi tehničkog procesa. Međutim, ekonomska orijentisanost tzv. tehnološkog razvitka, iako nije bila jedini putokaz tehničkog razvitka, jedna je od osnovnih činjenica istorije tehnike. Pogotovu je danas očigledna ekonomska uslovljenost razvoja racionalne tehnike.²⁵ Praktična racionalnost označava efikasno, sistematsko i dosledno delovanje, uz primenu raznih pravila, postupaka i sredstava, usmereno ka ostvarenju cilja. Ovakvo funkcionalno određenje praktične racionalnosti u vezi je s Veberovim shvatanjem o nepomirljivoj suprotnosti raznih oblasti društvenog života i njihovom sve oštrijem sukobu zbog porasta racionalnosti.

Ne ulazeći u ontološku i epistemološku osnovu Veberovih shvatanja racionalnosti, može se reći da ona obuhvata: 1. svest o sredstvima i ciljevima, 2. svest o izboru sredstava i ciljeva i 3. svest o posledicama. Na taj način racionalnost sadrži samosaznanje i saznanje činjenica (odnosa) ili svest o tome šta se hoće. S obzirom na takav sadržaj racionalnog delanja Veber postavlja pitanje odgovornosti za svako delanje. Ali biti odgovoran za racionalno delanje moguće je samo s obzirom na ostvarenje određenih ciljeva. Cilj je, međutim, pretpostavka racionalnog delanja, dakle spolja određene elemente s obzirom na neku vrednosnu orijentaciju. Vrednosna orijentacija se mora podvrći ispitivanju: čovek koji racionalno dela mora znati šta stvarno hoće, kakva je vrednost odabranog cilja, kakva sredstva mora upotrebiti za njegovo ostvarenje i kakve su posledice. Nepremostivu prepreku racionalnom delanju predstavlja stvarna protivurečnost: između ciljeva, između različitih vrednosti, između ciljeva i vrednosti, između mogućih posledica između ciljeva i posledica, između ciljeva i sredstava. Ta stvarna protivurečnost čini sferu etičke iracionalnosti nasuprot racionalnom delanju. Ali Veber traži od čoveka da se bori sa teškoćama, da sopstvenim delanjem ostvaruje svoju slobodu — racionalnim delanjem protiv iracionalnosti, ali da dela odgovorno. Da je moguće da čovek racionalnim delanjem ostvari iracionalne ciljeve, Veber je dobro znao i pesimistički predviđao baš na primeru zapadnog kapitalističkog racionalizma i birokratije kao njegovog najvišeg izraza²⁶ ili najracionalnije organizacije.

²⁴) »Privrda i društvo«, nav. delo, str. 47.

²⁵) Nav. delo, str. 42—44.

²⁶) Veber zaključuje da je moguće jedno nehumano stanje uz uzdah: »U tom slučaju bi za poslednje ljude' ovog kulturnog razvitka lako mogli postati istinom ona reč: 'Stručnjaci bez duha, sladokusci bez srca: ova ništarija uobličava da se uspela na jedan stupanj ljudske istorije koji ranije nikad nije bio dostignut«. »Askeza i kapitalistički duh«, cit. po M. Đuriću, nav. delo, str. 301.

IV Već je ukazano na činjenicu da se Veber nije u potpunosti držao svojih metodoloških pravila u istraživanju društvene stvarnosti, već da je tu otišao korak dalje. No, za razliku od metoda, koji je izložen sistematski, jasno, precizno i u velikoj meri dosledno, izlaganja o predmetu sociologije ostala su sasvim nesistemizovana. S obzirom na živ, vispren Veberov naučni duh, možemo pretpostaviti da nije ni imao nameru da stvara sociološki sistem i ta pretpostavka se oslanja i na njegovo metodološko poimanje društva, društvenog delanja i društvenih odnosa. Sem toga, Veber nije stizao da sistemizuje svoja izučavanja i s obzirom na njihovu neuobičajenu veličinu i sveobuhvatnost i s obzirom na zdravstveno stanje. To naročito dobro pokazuje njegov užurbani rad na sređivanju glavnog, životnog dela — »Privreda i društvo«. U tom poslu smrt ga je pretekla. Međutim i da je završio ovo zaista grandiozno i protivurečno delo, ono ne bi, izgleda, ništa dobilo u svojoj veličini ni izgubilo od svoje protivurečnosti. Sadržinu njegovog dela nikako nije moguće izložiti u ovakvom radu, kako zbog prostora tako i zbog namene, čak i pod uslovom da je dovoljno dobro shvaćeno. Zato će ovde biti pomenuta samo neka Veberova shvatanja.

1. Među osnovne sociološke pojmove Veber svrstava moć i vlast. Njegovo veliko interesovanje za ove društvene pojave bilo je uslovljeno praktičnim, ali i dubljim teorijskim razlozima. Moć i vlast se nalaze u svim porama društvenog života, a u organizovanim društvima igraju veoma značajnu ulogu. Ovi društveni činici određuju meru čovekove slobode i zato spadaju u red najznačajnijih, osnovnih društvenih pojava.

Moć Veber određuje na sledeći način: »Moć predstavlja izgleda da se u okviru jednog društvenog odnosa sprovede spostvena volja uprkos otporu, bez obzira na čemu se zasnivaju ti izgledi.«²⁷⁾ Sa sociološke tačke gledišta pojam »moć« je amorfan. Sve moguće osobine i sve moguće okolnosti mogu čoveka učiniti sposobnim da u datoj situaciji sprovode svoju volju. Stoga pojam »vlast« sa sociološkog stanovišta mora biti precizniji i može samo da označava izgleda da će neka naredba biti poslušno primljena: »Vlašću treba nazivati izgleda da će se određene osobe pokoriti naredbi određenog sadržaja.«²⁸⁾ Pojam discipline Veber određuje kao izgleda da će se određeni veliki broj ljudi brzo, automatski i shematski pokoriti jednoj naredbi, zahvaljujući ustaljenoj navici, tj. nekritički i bezuslovno. Postojanje vlasti vezano je samo za aktuelno prisustvo lica koje uspešno naređuje drugom. Postojanje vlasti vezano je u normalnim slučajevima, ali ne i bezuslovno, za postojanje upravnog aparata ili grupe.²⁹⁾ Ukoliko su članovi jedne grupe podrvgnuti vlasti u važećem

²⁷⁾ »Privreda i društvo«, nav. delo, str. 37.

²⁸⁾ Isto.

²⁹⁾ Društveni odnos označava ponašanje većeg broja osoba, koje je po svom smisaonom sadržaju uzajamno podešeno i time orijentisano, tj. izgleda da se društveno delo na neki (smisaono) mogući način, bez obzira na čemu se zasnivaju ti izgledi. Zatvoren društveni odnos, u koji je pravilima ograničen prijem, naziva se gupom kad se održanje pokreta garantuje ponašanjem određenih ljudi (ponašanjem nekog rukovodioca ili upravnog aparata).

poretku³⁰⁾, čine »grupu koja ima vlast«³¹⁾. Grupu koja ima vlast, u slučaju kad njeno postojanje i važenje njenih poredaka na određenom geografskom području neprekidno garantuje upravni aparat primenom i pretnjom fizičke prinude, treba nazvati političkom grupom. Naselje nije ni jedino ni normalno sredstvo upravljanja političkih grupa, ali je specifično i svuda ultima ratio kad zataje druga sredstva. Razumljivo, rukovodioci političkih grupa služe se i svim drugim sredstvima ukoliko su podobna da ostvare svoje ciljeve. Isto tako, nasilje su primenjivale i druge grupe i udruženja, ali je ono karakteristično za političke grupe. Političku grupu karakteriše i to da polaže pravo da vlast njenog upravnog aparata i njenih poredaka važi u jednoj oblasti i to što svoje pravo obezbeđuje nasiljem.

2. Političku organizaciju sa karakterom ustanove naziva Veber državom, ako njen upravni aparat s uspehom polaže pravo na *monopol legitimne fizičke prinude* za održavanje poredaka. Sadržinski ciljevi države mogu biti vrlo promenljivi, a ono što karakteriše današnju državu u formalnom pogledu — to je upravni i pravni poredak, koji je moguće menjati zakonskim putem i koji važi za sva delanja svih članova u oblasti kojima se vlada. Legitimno nasilje u modernoj državi postoji samo u onoj meri u kojoj ga država propisuje ili dozvoljava. Savremenu državu karakteriše monopol državne vlasti, ali i to da je racionalna »ustanova« i trajna »organizacija«³²⁾.

3. Sasvim je savremeno Veberovo poimanje prava i pravnog poretka, ali izraženo, razumljivo, njegovim osobnim stilom. Veber do kraja jasno razlikuje pravni i sociološki pojam i smisao prava i pravnog poretka. Sa pravnog stanovišta se postavlja pitanje: šta važi kao idealno pravo i koji *normativni smisao* je logički ispravno pripisati nekoj jezičkoj tvorevini koja se javlja kao pravna norma? Pravna, tačnija pravnodogmatska, analiza ima zadatak da ispita tačno značenje postavki čiji sadržaj sačinjava poredak. Ova analiza polazi od toga da je empirijska vrednost pravnih postavki nesumnjiva činjenica, te teži da odredi logički tačno značenje tih raznih pojedinih postavki na takav način da se one mogu uneti u jedan sistem u kome logički nema protivrečnosti (»pravni poredak« u jurističkom smislu reči).

Nasuprot pravnom, sa sociološkog stanovišta postavlja se pitanje: šta se *stavrno događa* u jednoj zajednici³³⁾ usled toga što po-

³⁰⁾ Poredak je smisaoni sadržaj društvenog odnosa orijentisanog prema određenim »maksimama«. Važeći poredak označava izgleda da se društveno delanje i društveni odnos orijentišu prema predstavi o postojanju jednog legitimnog poretka.

³¹⁾ Bez upravnog aparata vlada otac porodice. Starešina beduina koji naplaćuje dažbine na svojoj teritoriji, vlada nad svima koji se nalaze na njegovoj teritoriji, pomoću pratnje kao upravnog aparata za prinudu. Svaka grupa koja ima vlast, normalno je i upravna grupa.

³²⁾ Organizacijom Veber naziva trajno delanje određene vrste sa *nekim ciljem*. Ustanovom naziva grupu čiji se uspostavljeni poreci (relativno) uspešno nameću, u granicama određene sfere uticaja, svakom delanju koje se može odrediti prema određenim svojstvima. Ustanove su grupe sa racionalno (planski) uspostavljenim procesom. Ustanove su »nametnuti« poreci.

³³⁾ Zajednica je društveni odnos u kome orijentacija društvenog delanja počiva na subjektivnom (afektivnom ili tradicionalnom) osećanju učesnika da pripadaju jedni drugima.

stoje *izgledi* da ljudi, naročito oni koji imaju socijalno relevantni stepen stvarnog uticaja na zajedničko delanje, *subjektivno* prihvataju određene poretke za važeće i praktično delaju u skladu sa njima. Ovime Veber određuje u principu odnos prava i privrede. Socioekonomika (Veberov izraz) posmatra celokupno stvarno delanje ljudi, uslovljeno nužno prema ekonomskoj situaciji. Otuda on privrednim poretkom naziva podelu stvarne moći raspolaganja dobrima i ekonomskim uslugama, nastale uzajamnim sporazumom³⁴), kao posledicu poravnjanja interesa. Svet stvarnog ekonomskog delanja postoji u oblasti realnog zbivanja, a idealni pravni poredak u oblasti onoga što idealno treba da važi. Prema tome, tesna povezanost privrednog i pravnog poretka može se shvatiti samo ako se pravni poredak posmatra u sociološkom smislu (kao nešto što *empirijski* važi). Empirijsko važenje pravnog poretka pogađa interese pojedinaca u različitom smislu, naročito u ekonomskom.

4. U pogledu društvenih organizacija naročito je zanimljivo Veberovo shvatanje birokratije. Birokratiju on shvata kao najracionalniji oblik društvene organizacije, najsavršeniji način upravljanja društvenim poslovima. Stoga i nalazimo da o njoj govori najviše u vezi sa tipovima legalne vlasti. Legalnu vlast sa birokratskim upravnim aparatom Veber smatra najčistijim tipom legalne vlasti. Rukovodilac grupe zauzima svoje mesto na osnovu aproprijacije, izbora ili naimenovanja. Po ovlašćenjima on je gospodar sa »legalnim« kompetencijama. Upravni aparat se u najčistijem tipu karakteriše monokratijom (sastav od individualnih činovnika):

1. činovnici su lično slobodni i pokoravaju se samo objektivnim dužnostima,

2. njih postavljaju (a ne biraju) po strogo utvrđenoj hijerarhiji u službi,

3. imaju strogo određene kompetencije u službi,

4. postavljanje u službu obavlja se na osnovu ugovora (u principu na osnovu slobodnog izbora);,

5. osnov izbora su stručne kvalifikacije, koje se, u najracionalnijem slučaju proveravaju ispitom, a dokazuju diplomom,

6. dobijanju utvrđene plate u novcu, otkaz mogu dobiti izuzetno, a sami ga mogu uvek dati,

7. služba im je jedino ili glavno zanimanje,

8. služba im je osnov karijere,

9. odvojeni su od vlasništva nad sredstvima za upravljanje, a aproprijacija službenog mesta ne postoji i

10. podležu jedinstvenoj i strogoj disciplini i kontroli u službi.

Nadmoć u odnosu na druge sisteme uprave postižu stručnim znanjem. Sa čisto tehničkog stanovišta birokratija je najracionalniji vid vršenja vlasti, najefikasniji. »Njoj nema ravne po preciznosti, postojanosti, disciplini, strogosti i pouzdanosti, po mogućnosti kalkulacije rezultata za gospodara i zainteresovana lica, po intenzitetu i ekstenzivnosti postignutih rezultata; ona se formalno može upotre-

³⁴) Veber osnovu privrednog povezivanja uvek vidi u nekom sporazumu.

biti za sve zadatke. Razvitak 'modernih' oblika organizovane grupe na *svim* poljima (država, crkva, vojska, portija, privredno preduzeće, zadužbina i sve druge) apsolutno je identičan sa razvitkom i stalnim širenjem *birokratske* uprave: njihov nastanak predstavlja npr. klicu iz koje se razvila moderna država na Zapadu.«³⁵⁾

Birokratski aparat ima svoj sopstveni život, zasnovan na jakim materijalnim interesima, tako da funkcioniše i u slučaju revolucije i okupacije kao i pod ranijim legalnim sistemom. Budući da je kapitalizam istorijski stvorio, ne jedini ali u najvećoj meri, birokratiju kao strogu, stalnu, intenzivnu, masovnu upravu, Veber zaključuje da svaki *racionalni* socijalizam mora da je preuzme i da joj još veći značaj.

Birokratska vlast zasniva se na znanju i to je njena specifična racionalna osnovna osobenost. Stručno znanje uslovljava njen izvanredno moćan položaj, a poznavanje svoje službe (informisanost u upravi) jača njenu tendenciju za povećanjem moći. Jedino je kapitalistički preduzetnik nadmoćniji po znanju, u domenu svojih interesa, od birokratije. Ali u organizacijama velikih razmera svi potpadaju neizbežno pod birokratsku kontrolu »isto onako kao što su potpali pod vlast preciznih mašina u pribavljanju dobara«³⁶⁾. Birokratska vlast se ispoljava u odnosu na znanje kao tendencija nivelacije radi regrutovanja najkvalifikovanijih i kao plutokratizovanje obrazovanja. U odnosu na društvo ispoljava se kao vladavina formalističke bezličnosti i *staleško* nivelisanje.

5. Veliki je i danas značajan Veberov doprinos sociološkom učenju o društvenoj strukturi. U osnovi je on polazio od mnogih Marksovih stavova, ali je njegovo otkriće pojmovno-teorijski okvir za proučavanje sastava društva s obzirom na tri relativno samostalna elementa. Prvi je materijalno bogatstvo i u tome se slaže sa Marksom. Druga dva elementa su Veberov pronalazak: društveni ugled i društvena moć. Ovo višedimenzionalno shvatanje društvene strukture ostavilo je značajan trag u docnijoj i savremenoj sociološkoj teoriji.

Veber poznaje društvene klase. Kao i Marks, poreklo klasnih razlika traži u oblasti materijalne proizvodnje i raspodele, tj. u ekonomskim uslovima života. Pored toga što ističe postojanje dve osnovne klase — vladajuće, koja je vlasnik sredstava za proizvodnju ili drugih izvora za učešće u raspodeli materijalnih dobara, i potčinjene, koja nema poseda, Veber ističe njihovu dalju diferencijaciju po vrstama svojine kojim raspolazu ili po uslugama koje nude na tržištu. Dalje konsekvence nije isticao. Nema ni potrebe isticati koliko je Marksovo poimanje klasa bilo naučno i praktično potpunije i značajnije. Veber nije prihvatio Marksov stav o klasnoj borbi kao pokretačkoj snazi društvenog razvitka i materijalnoj osnovi revolucije. Najdalje dokle je stigao u poimanju ekonomskih razlika jeste da proističu usled razlika na tržištu.

Od učenja o klasama manje je razvijeno Veberovo učenje o druga dva činioca društvene strukture. Od njih je više objasnio dru-

³⁵⁾ »Privreda i društvo«, nav. delo, str. 175.

³⁶⁾ Nav. delo, str. 176—178.

štveni ugled, a razmatranje društvene moći, iako značajno, ostalo je fragmentarno i krajnje nedovoljno. Društveni ugled je osnov razvrstavanja na društvene staleže. Staleški položaj nije određen klasnim položajem, mada je moguće da bude. Više od toga staleški položaj zavisi od posebnog staleškog ugleda, a eventualno i od posebnog staleškog monopola. Klasni položaj može biti, ali nije sam po sebi, staleška diskvalifikacija. Međutim, staleški položaj može usloviti klasni položaj, ili učestvovati u njegovom određivanju, a da ne bude s njim identičan. Staleži mogu nastati primarno kao rezultat staleškog načina života (naročito vrste zanimanja). Sekundarno mogu nastati naslednoharizmatski, po staleškom poreklu, ili staleškom apropiacijom političke ili hijerokratske vlasti kao monopola.

LA PENSÉE SOCIOLOGIQUE DE MAX WEBER

— R é s u m é —

Dans un aperçu concis des conceptions sociologiques de Max Weber (1864—1920), l'auteur signale le sort et l'importance de l'oeuvre scientifique du grand philosophe, savant et sociologue. Par le jeu du hasard l'oeuvre scientifique de Weber a exercé une plus grande influence sur la sociologie contemporaine, que sur la sociologie de son époque. Weber provoque l'admiration par ses connaissances encyclopédiques considérables et ses efforts de créer une plus haute synthèse des sciences sociales. Sa grandeur a suscité la comparaison avec Marx. En réalité c'est à juste titre qu'on l'a appelé le „Marx bourgeois”.

Weber a créé une importante théorie sociologique, mais non point un système sociologique. Quoique sans une orientation théorique précises (en quoi, entre autres, il différait de Marx) il a formé une école sociologique. La particularité de la théorie sociologique de Weber se trouve dans sa méthode. Pour lui la méthode fondamentale dans la sociologie est la compréhension. Il entend la compréhension en tant que conception de l'action orientée dans la voie de l'acceptation. De cette manière il a fondé la sociologie dite „compréhensible” (verstehende). Il distinguait quatre types principaux de l'action: 1) de but rationnel, 2) de valeur rationnelle, 3) effectif, surtout émotionnel et 4) traditionnel. En conséquence d'une telle conception de la sociologie, il a créé la célèbre méthode de „types idéaux”.

Dans ses recherches il n'observait pas avec un esprit de conséquence sa méthodologie. Toutefois, de cette façon la valeur de son oeuvre n'a pas une moindre importance. Par ailleurs, un grand nombre de ses attitudes étaient contradictoires. Eu égard à ce fait on ne pourrait le classer dans aucune école sociologique. Mais lui seul constitue toute une époque dans l'histoire de la pensée sociologique.

